

ANAHA TLAR IYLA İSLAM FELSEFESİ

Yazar : Dr. Necip TAYLAN
Yayınevi : Ensar Neşriyat
Baskı :
ISBN :
Bilim Grubu : İslam / Felsefe
Türü : Telif
Hitap Ettiği Okuyucu Kitle si: Özel İlgi

Genel Değerlendirme:

Kitap, önce felsefenin tarifi, metodları, mahiyeti, felsefe ile ilgili temel kuramları ve felsefenin problemlerini açıklıyor. Sonra felsefenin tarihçesi İslam felsefesinin doğuşuna kadar inceleniyor. Felsefenin İslam dünyasına geçmesi, başlıca felsefe ekolleri, İslam felsefesinin önemli isimleri ve İslam felsefesinin tesirleri inceleniyor.

ANAHATLARIYLA İSLAM FELSEFESİ

Yazar, giriş bölümünde felsefenin tanımını ve temel kavramları verdikten sonra, ilk bölümde felsefenin doğuşundan İslam dünyasına geçişe kadar dönemi ve ünlü filozoflarını, ikinci bölümde ise; felsefenin İslam dünyasına geçmesinden itibaren, yetişen filozofları ve ekollerini tanıtır. Kitap, Çok çeşitli kaynaklardan yararlanılarak hazırlanmış, yazar kendi düşüncelerine pek yer vermemiş. Yazarın katkısı sadece bu fikirleri bağlamak olmuş. Daha çok bir araştırma tezi gibi.

FELSEFENİN METODLARI

- 1- Akıl felsefenin temeli değil aleti olmak durumundadır.
- 2- “Felsefe sadece akılla ilgilenir” demek konusunu sınırlamaktır. Zira insan ruhu sadece akıldan ibaret değildir.
- 3- Çözülmemiş ve çözülememiş problemleri saçma ve lüzumsuz diye konusu dışında bırakmaz.

FELSEFENİN TARİFİ

Felsefenin çeşitli tarifleri şöyle yapılmıştır.

- Pythagoros “Başlangıcı; ilim sevgisi, ortası; insanın gücü kadarıyla varlıkların mahiyetini bilip tanınması, sonu da ilme uygun bir şekilde konuşup yaşamaktır.”
- Platon “ Görülmesi mümkün olmayanın ilmi”
- Aristo “İlk prensipler ve son sebepler hakkında bilgi”
- Genel tanımı “Evren hakkında tefekküre dair bir bilgi, teemmüllü bir bilgi”, “Mutlak ilim”, “İlimlerin ilmi”, “İlimlerin izahı”
- Descartes(1595-1650)”Felsefe sözünden hikmeti (bilgelik) incelemek anlaşılır. Bilgelikten de, insanın bilebildiği kadar, bütün şeylerin tam bilgisi anlaşılır.”
- Hegel (1770-1830) “Önce genel olarak düşünce tarafından nesnelere(eşyanın) derin bir şekilde incelenmesidir.”
- İslam filozofları “Felsefe, eşyanın mahiyet ve hakikatını bilmek, varlığın sebebini açıklama gayretidir. İnsanın kendini bilip tanınmasıdır.”

- İslam filozofu El-Kindi(öl. M.S. 873) “Felsefe insanın kendisini tanınmasıdır. Felsefe sanatların sanatı, hikmetlerin hikmetidir. Felsefe, insanın gücü yettiği sürece külli-edebi şeylerin hakikatlarını, mahiyetlerini ve sebeplerini bilmektir.”

- Farabi (870-950) “Varolmaları bakımından varlıkların bilinmesi...”

- Muiyiddin ibn el-Arabi(1165-1240) “Nesnelerin hakikatlerini oldukları gibi bilmek ve onların varoluşları ile hüviyetleri konusunda hüküm vermek suretiyle, insan ruhunun olgunlaşmasıdır.”

FELSEFENİN MAHİYETİ

Kimileri felsefeye “Anlaşılmaz” derken, kimileri de insanların ihtiyaç ve davranışlarının esaslarını pozitif ilimlerin çözeceğini ileri sürerek felsefeyi lüzumsuz saymışlardır. Ayrıca filozofların karşılıklı mütalaa edip, sonuca varamamaları da buna ilave edilince; felsefe üzerindeki olumsuz düşüncelerin tarihin her döneminde olduğunu kabul etmek gerekir. Bu olumsuzluklara rağmen felsefenin öneminin ve devamlığının sebepleri;

1- Düşünme yoluyla, varlık ve olayların(alemin) derinliklerine nüfuz etme arzusu

2- Bilgili ve şuurlu bir hayata ulaşmak düşüncesi

Şu bilinmelidir ki; evrenin mahiyeti ve manası hakkında din, siyasi veya sosyal bir dünya ve hayat görüşüne sahip olmak herkes için mümkün olduğu halde, felsefe yapmak, felsefi problemlerle yakından ilgilenmek herkesin işi değildir. Çünkü; felsefe bir dünya görüşünden ibaret bulunmamaktadır. Felsefe, alem ve olaylar karşısında alınan belli bir tavrın ifadesi olan fikirler arasındaki münasebettir.

Felsefe çok geniş bir sahayı kuşatır. İnsanın tecrübe sahasına giren şeyler içinde, hatta bunun da dışında kalan bütün objeler, düşünceler ve kavramlar felsefeyi ilgilendirir.

Felsefenin basitten karmaşığa doğru mertebelendirilmiş bir öğrenimi bulunmadığından felsefe güç ve karışık bir saha denilebilir. Felsefenin her noktasında, her kavramında daima birçok problem ve girift fikirler vardır. Aslında çok zor görülen bu bilimceden çıkma anahtarı meraktır.

FELSEFE İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Felsefe: Yunanca Philosophia kelimesinin Arapça'da aldığı şeklidir. Filo: Sevgi, Sofia da Hikmet anlamındadır. Böylece felsefe, "Hikmet Sevgisi" anlamındadır.

Filozof: "Hikmeti Seven" manasına gelen filozof ilimlerin sahalarını aşan problemler hakkında umumi görüşler ileri süren ve böylece bir sisteme ulaşan kimsedir.

Hakim: Sofia'nın karşılığı olan "hikmet"e sahip olana denir.

Bilme: Bilme ve Bilgi felsefenin Gnosenoloji veya Epistemoloji adı altında ele aldığı bir problemdir. Bilgi problemiyle yalnız felsefe uğraşır. Felsefi araştırmalar bilme ile başlar ve ilerler. Fakat, bilmenin sınırları ne kadar geniş tutulursa tutulsun, bilinen yapısı içinde insanın önündeki bütün problemleri çözmeye yetmeyeceği de bir gerçektir.

Düşünmek: Bilmenin verilerinden başlayıp, onu bilinmesi mümkün olabilen çok geniş bir sahaya yaymak demektir. Bilmenin bittiği noktadan itibaren harekete geçip ilerler. Bu ifadeye göre, düşüncenin sınırları idraktan daha geniştir. Gerçek veya gerçek dışı, sahalara ulaşabilir.

Zeka: Eğer düşünme, yeni bir durumu hemen kavarsa, onun bu görünüşüne "zeka" denir.

Akıl: Düşünme belli bir problemi tasarlar, onları açık kavramlarla ifade eder ve bu problemler hakkında teemmüle(reflexion) dayalı açıklamalarda bulunursa, buna akıl denir.

Anlama: Düşünmenin idrak sahasına ait olan bir şeyi doğrudan kavramasıdır.

Sezgi: Düşünme, bir şeyi ya da içinde bulunulan bir durumu doğrudan yani, bir takım kavramlara ihtiyaç duymadan his ederse, onun bu şekline "Sezgi" denir.

Hayal: Hiç bir kayıt ve şarta bağlı bulunmadan ortaya çıkan düşünme şeklidir.

İnanma: İnsanın bilme ve düşünme güçlerinin yanında fakat, onların uzanabildiği sahayı da aşan bir başka gücüdür. Düşüncenin tamamen kuşatamadığı konularla temas kurar. Mesela, Mutlak Varlık sahası düşünmeden çok inanmanın kapsamı içindedir. Hristiyan ve İslam Dünyasındaki kelimelerin münakaşalarında gördüğümüz şekliyle Yüce Varlık'a imandan başka bir yol ile ulaşılamayacağı fikri ağırlık taşımaktadır.

*** Dinin, sistemli ilimlerden en büyük üstünlüğü; sistemli ilimlerden alamıyacağımız bazı problemlerin cevaplarını iman ile temin etmesidir.

FELSEFENİN PROBLEMLERİ

- Çeşitli ve birbirleriyle alakasız gibi görünen ilimlerin ortak yönlerinin olup olmadığını araştırmak felsefenin sahasına girer, “Bilgi Meselesi” felsefenin belli başlı problemlerinden birisidir.
- İlimlerin benzerlik ve farklılıkları göz önüne alınarak, onları bir sınıflamaya tabi tutmak, düşünme kanunlarını, düşünceler arasındaki münasebetlerin dayandığı kanunları ve prensipleri tesbit etmek de bilgi probleminin yanında “Mantık Meselesi” olarak karşımıza çıkar.
- İlimler değişik varlık sahalarını paylaşıp orada derinleştiği halde, felsefe varlık aleminin tamamı hakkında bir izah vermek, onları bir bütün içinde kavramak üzere ele alır. Bu, evreni tek bir bütün olarak problem edinmektir. “Ontoloji (Varlık Bilimi)” diye ifade edilen bu mesele de felsefenin temel problemlerinden birini teşkil eder.
- Madde dünyasının yanında bir de canlılar alemi, organik bir alem mevcuttur. Bu iki alemde cereyan eden kanunlar aynı mıdır? Farklı ise mahiyetleri nelerdir? Bu suallerin cevapları da felsefenin “Tabiat Felsefesi” adı altındaki disiplinin beklenir.
- Tabiat Aleminin zıddı Kültür ve Tarihi-Manevi alemdir. Birçok ilimlerin paylaştığı bu sahayı felsefe bir problem olarak “Tarih Felsefesi” adı altında, onun bütünü, prensiplerini, sebeplerini araştırarak tayin etmeye uğraşır.
- Sanat eserlerinin insan için taşıdığı değer bunlarla ortaya konmak istenen şey ve bunların ideal değerlerle olan alakası nedir? Bu ve benzeri soruların cevabını da felsefeden “Sanat Felsefesi” (estetik) vermeye çalışır.
- İnsanın “ne yapmam lazım?” sorusu altında toplanabilecek diğer bir takım soruları da vardır. Bunların cevabı felsefede “Ethik” (Ahlak) Felsefesinden beklenir.
- Felsefenin en mühim problemlerinden bir başkası da “Felsefi Antropoloji” (İnsan Felsefesi)dir. İnsanın toplumsal yönünü Sosyoloji, davranışlarını Psikoloji, biyolojik yapısını Biyoloji, sıhhatini Tıp inceler. Ama hiç biri -felsefe hariç- insanı, onun ne olduğunu, evrendeki yerini, diğer canlılarla olan münasebetini ele almamaktadır.

- İnsanın ümitleri, beklentileri ve imanlarının neyi ifade ettiği, insan ile Yüce Varlık(Allah C. C.) arasındaki münasebetin mahiyetinin ne olduğu, bu münasebetin tarzları, Allah(c.c.), Evren ne İnsan kavramlarının karşılıklı ilişkileri içinde insanın durumu gibi sorular, dini ilimleri de aşan bir takım problemler sahası teşkil eder. İşte, felsefenin ilkçağlardan beri belki en temelli problemlerinden biri de “Din Felsefesi” dir.

- Devletin bir kurum olarak sorumluluğu nedir? Hak, adalet ve vazife prensiplerinin kanunlarla ve başka ahlaki normlarla münasebeti nedir? Hürriyet ve sorumluluğun manası nedir? Gibi soruların cevabı sadece “Devlet ve Hukuk Felsefesi” tarafından verilebilir.

FELSEFENİN TARİHÇESİ (İslam Felsefesinin doğuşuna kadar)

Felsefi düşüncenin nerede, ne zaman ve hangi millette ortaya çıktığı tam olarak belirgin değildir. Kabul gören umumi kanaat, felsefenin beşiğinin Ege Denizi sahillerinde M.Ö. VI. yüzyıllarda yaşayan Yunanlılar olduğu doğrudur. Bu, ilkçağ felsefesi diye bilinen devir, dar manada Yunan felsefesi ile, bu felsefeden doğmuş olan Helenizm-Roma felsefesidir. Geniş manası ile de, ilk yazılı belgelerden, yani M.Ö. 4 bin yıldan, M.S. 476 yılında Batı Roma İmparatorluğunun yıkılışına kadar devam eder. Bu uzun zaman içinde birçok kültür ve medeniyet gelip geçmiştir. Hint ve Çin kültürleri bir yana bırakılırsa, sadece Akdeniz çevresinde Mısır, Mezopotamya (Sümer, Akad, Babil, Asur), Hitit, Fenike, Yahudi, Yunan ve Roma kültürleri önemli olanlardır.

Bunların içinden Yunanların kültür ve düşüncesiyle başlatılan felsefe tarihinin ilk dönemine Klasik İlkçağ veya Antik Felsefe denir. Bundan da yukarıda işaret edildiği gibi, Yunan Felsefesiyle onun bir devamı olan Helenizm-Roma felsefeleri anlaşılır.

Umumi hatları içinde bu devir, yöneldiği konular ve yetiştirdiği büyük filozoflar ile dört mühim döneme ayrılır.

A- Bütünü ile dış dünyaya, tabiata yönelik bir Tabiat Felsefesi.(Kozmolojik Devir)

B- Allah(c.c.), insan ve tabiatın bir münasebet içinde ele alındığı ve ağırlığın insan üzerinde toplandığı dönem(Antropolojik Devir)

C- Felsefenin hemen hemen bütün problemleriyle ele alındığı, ilimlerde ihtisaslaşmanın başladığı ve son döneme geçişi sağlayan devir(Büyük Sistemler Devri)

D- Sistemci filozofların, düşünce hayatının her sahasına uzanan görüşlerinin tekrarlandığı, felsefenin daha çok dini (Hint - Mısır) unsurlarıyla karıştığı ve pratikleştiği dönem (Helenistik Devir)

I- SOKRATES'TEN ÖNCEKİ YUNAN FELSEFESİ (Kozmolojik Devir - Presokratik Dönem ve Filozofları)

Felsefe tarihinde Sokrates (469-399) bir dönüm noktası kabul edilir. Ondan önceki felsefi problemlerin ağırlık merkezini Tabiat, diğer bir deyim ile insanın içinde yer almadığı dış dünya teşkil ettiği için, bu döneme Tabiat Felsefesi veya Kozmolojik Devir adı verilir.

Yunan felsefesi önce, bugünkü İzmir yakınlarında bulunan Milet'te ortaya çıktı. Bu okulun temsilcileri olarak Thales, Anaksimandros ve Aneksimenes'i görüyoruz. M.Ö. yüzyılın filozofları, Tabiatın kaynağının ne olduğu sorusunu sorarak, gözleme dayalı cevap aramışlardır. Başlıca meseleler; tabiatın nasıl ortaya çıktığı, Dünyanın şekli ve yapısı, Güneş'in ve Yıldızların mahiyeti, Dünyanın onlarla münasebeti vb.dir. Onlar organik alem ve insan problemiyle pek ilgilenmemişlerdir.

- **THALES:** İlk fizikçi filozof ve felsefenin babası olarak kabul edilen Thales, Arkhe yani ilk temel madde, her şeyin başı, sebebi ve ilkesi olarak Suyu kabul etmiştir. Ona göre herşey sudan çıkmış, yine suya dönecektir.

- **Anaksimandros:** Thales'in talebesi, Milet okulunun da ikinci filozofu Anaksimandros, Arkhe problemi üzerinde durmuş, fakat her şeyin başlangıcında bulunan, her şeyi kuşatan sınırsız şeyin Apeiron olduğunu söylemiştir. O yaratılmamıştır ve belli olamayan bir şeydir. Sonradan zıtlar şeklinde ayrılarak tüm canlılar ortaya çıkmışlardır. Dünya, silindir olup alemin merkezinde hiçbir yere dayanmadan yüzmektedir. Hayatın kaynağı sudur. İnsan dahil tüm canlılar suda yaşayan canlılardan gelişmişlerdir. Canlılar değişirler ve yok olurlar, fakat Apeiron yok olmaz, o en yüksek Tanrı'dır.

- **Anaksimenes:** Milet mektebinin üçüncü ve son talebesi olup hayatın esas varlığına Hava demiştir. Ruh düşüncesini felsefeye ilk katan odur.

*** Görüldüğü gibi bu üç filozof çok tanrıcı (politeist) olan Yunan dininin açıklamalarını terk etmişler, tabiat olaylarını ilmi tarzda açıklayıp Ahlak ve Din ile ilgilenmemişlerdir.

• **Herakleitos:** İyonya filozoflarından biri olan Herakleitos ana maddenin ateş olduğunu söylemiştir. Her şeyin bir değişime uğradığını savunur.”Aynı nehirde iki defa yıkanılmaz. İkinci yıkanmada artık bu nehir aynı nehir değildir.” der. Alemde tanrısal (ilahi) bir aklın olduğunu kabul eder. Logos adındaki bu “Alem Akli” ile Tanrı, bir ve aynı şeydir. Böylece Tanrı, alemin içinde, onu düzenleyen ve idare eden prensiptir. İnsan ruhu bir ateştir. Ölümünden sonra ruh tekrar bu sonsuz ateşe katılır.

• **Ksenofanes(569-477):** Monoteist bir düşüncesi vardır. Ona göre tek ilah vardır. Ne zekaca, ne de vücutça insanlarla kıyas edilmez. Değişmez ve hareketsizdir. İşlerini düşüncesiyle zahmetsizce yapar. Fizik anlayışına göre görünüşler ve gerçek alem vardır, ana unsur topraktır. Her şey topraktan çıkıp yine toprağa döner. Elea Felsefesi adını taşıyan bir okulun kurucusudur. Parmanides’in hocasıdır.

• **Parmenides:** Ona göre; duyular tarafından bildirilen alem, görünüşler alemi iken, gerçek alem sadece akılla kavranabilir. “Varlık, vardır ve var olmayan şey yoktur.” Felsefesinin özünü teşkil eder. Filozofa göre varlık ve düşünce aynı şeydir. Bu sebeple var olmayan şey düşünülemediği gibi, kavramlarda ifade edilemez. Doğru düşünmek var olanı düşünmek demektir.

• **Elea’lı Zenon(490-430)** Hocası Parmenides’in doktrinini mantıki delillerle açıklamaya çalışmıştır. Zaman, mekan ve hareketin kabul edilmeyeceğini savunur.

• **Pythagoras(580-500)** Efsanevi bir şahsiyet, dini bir cemaatin kurucusu ve saf matematiği ortaya koyan bir düşünürdür. Bu cemaat tenasüh(ruh göçü)’ne inanırlar. Ruhun periyodik göçünden kurtulmak için maddi zevklerden uzak dururlar. İktidar olmuşlar, Matematik, Astronomi, Müzik ve Tıp gibi alanlarda söz sahibi olmuşlar, “Her şey sayı” demekle sayıyı ilahlaştırmışlar, Arkhe olarak su veya hava yerine sayı gibi bir kavram koymuş oluyordular. İlk defa yerin küre olabileceğini düşünmüşler, Dünyanın Evrenin ortalarında ve Güneşin çevresinde döndüğünü söylemişlerdi.

• **Empedokles:** Tabiatla uğraşmıştır. “Dört Unsur”(Anasır-ı Erbaa) nazariyesini formülize etmiştir. Bunlar; su, hava, ateş ve topraktır. Ay ve

Güneş tutulmalarıyla ilgili doğru gözlemler yapmış, ilk defa bitkilerin de hayvanlar gibi organizmalarının bulunduğunu söylemiştir.

- **Anaksagoras(500-428)** Tabiat araştırmacısı olduğu kadar, dini konularda da görüşler sunmuştur. Yunanlıların ilah saydığı Güneş'e ateş topu dediği için hakkında dava açılmıştı. Ona göre; "yok olma" yoktur ve dünyada ne kadar madde varsa o kadar unsur vardır.

- **Demokritos:** Materyalist ve mekanist telakkileri sistemleştirmiştir. Var olan yok olamaz, görünmeyen parçalara(atom) ayrılabilir. Böylece Atom nazariyesini şuurlu ve sistemli bir tarzda duyurmuştur. Filozof, ruhu da atom nazariyesiyle açıklamaya çalışmış, ruh için "En ince, en düzgün ve en hareketli atomlardan meydana gelmiştir" demiştir. Ayrıca, alemin kendiliğinden bir zaruretle ortaya çıktığını savunur, dolayısıyla asrın ateist filozofu olarak tanınır.

Sonuç olarak, felsefe tarihinde Kozmolojik Devir diye nitelenen bu dönemin iki temel problemle uğraştığı görünüyor.

1- İlk prensip, ana madde yani Arkhe problemi...

2- Tek bir cevherden varlığın çeşitliğinin nasıl oluştuğu, yani Oluş meselesi...

*** Dikkat edilirse her iki problem de insanın dışındaki dünyaya aittir. Yani Kozmolojik devirin esas özelliği tabiatın incelenmesidir.

II- ANTROPOLOJİK DEVİR (İnsan Felsefesi)

Felsefe tarihinde, Tabiat filozofları ile Demokritos arasında yer alan grup, her şeyden önce İnsan ile meşgul olmuşlardı. Bu filozoflar zümresine sofistiler denir. İlk çağda sofistiler denince, genellikle Şair ve Hakim kimseler akla gelirdi. Daha sonra Eflatun'un tesiriyle bu kelime olumsuz bir anlam kazanmış; gerçek olmayan bir ilmi para ile satan, öğretmenlik yaparken sadece kazanç ve çıkarını düşünen kimselere de Sofist denmişti.

Görüldüğü gibi Yunan felsefesi buraya kadar süren gelişmesinde önce tabiatı Arkhe ve Oluş yönünden araştırmış, ikinci olarak Sofistiler duyumlardan ve kesin bilgilerden şüphe ederek, tabiat filozoflarını tenkit etmiş ve birer öğretmen olarak ortaya çıkmışlardı. Artık bunlardan sonra Yunan felsefesi mühim bir devrini başlatacaktır. Bu devrin başında Sokrates bulunur. O, felsefe tarihinde bir sınır taşı kabul edildiği için, antik dönem filozoflarını ve felsefi dönemlerini "Sokrates öncesi" (Presokrat) ve "Sokrates sonrası" diye iki devirde ele almak adet olmuştur.

SOKRATES

Felsefesinde temel problem olarak insanı ele alması ve tenkitçi yönü ile Sofistlere benziyorsa da, insanı her şeyin ölçüsü olarak kabul etmekle bir rölativizmi savunan Sofistler'den, külli bir doğrunun bulunabileceğine inanmakla ayrılır. Ayrıca sofistleri para ile ders vermekten dolayı şiddetli bir şekilde tenkit eder.

O, hiçbirşey bilmiyormuş gibi karşısındakine soru sorup, cevap vermelerini bekler, onları düşünmeye sevk eder. Gerçek bilginin varlığına inanır ve bu bilginin ahlak duygusu ile yakın alakası bulunduğunu savunur. O'na göre "Bu dünya nizamı ancak iyiliği dileyen bir Tanrı'nın varlığı ile izah edilebilir. Ölümsüz olan insan ruhu, gelecekteki hayatta iyi fiillerinden dolayı mükafatlandırılacak, kötü işleri için de ceza görecektir."

Hayatın mühim anlarında, mesela, bitkinlik ve yeis hallerinde, bir hiç olduğunu ve aczini hissettiği durumlarda daima içten bir sesin kendisine yol gösterdiğini, nasıl hareket etmesi gerektiğini söyler."Daimonion"um dediği bu ses sayesinde içinde bulunduğu durumdan kurtulur. Sokrat'a göre Allah'ın sesidir.

III-FELSEFEDE SİSTEMATİK DÖNEM (Büyük Sistemler Devri)

• **Platon(Eflatun)(427-347):** Sokrates'in talebesidir. 387 yılında Atina'da Felsefenin yanında Matematik ve Musiki derslerinin de verildiği dünyanın ilk üniversitesi Akademia'yı kurmuştur.

1- Felsefesi:

a) İdealar nazariyesi ve ontolojisi: Gerçek bilgi her yerde açık-seçik ve şüpheden uzak olan doğru bilgidir. Eflatun'un kendi deyimiyle İdeallerin bilgisidir. Mesela, iyi denilen şey mutlak iyiye az-çok yaklaşan bir objedir. İdealarda ezeli ve ebedi bir nizam vardır. Bu nizama "İdealar Alemi" der. Evrene idealara göre nizam veren, maddeyi idealara göre şekillendiren "Demiurg" dediği alemin bir yapıcısından, bir tanrıdan bahseder. Filozofa göre Demiurg, aynen bir heykeltıraşın bir maddeden şekiller yaptığı gibi, çeşitli varlıkları ideaların modeline göre var etmiştir.

b) Ruhun ölmezliği fikri: Filozofa göre ruh, daha önce, yani vücuda bağlı olmadan idealar aleminde yaşamış, ideaları görmüştür. Şayet durum böyle ise, biz var olmadan önce ruh mevcut bulundu ise, o zaman onun ölümünden sonra da var olmaya devam edeceği sonucuna varabiliriz.

Ayrıca, ruhun önceden yaşamış olduğu ideaları hatırlaması da onun ölümsüzlüğünün bir delilidir.

c) Devlet hakkındaki düşünceleri: Platon'un devlet hakkındaki görüşlerine göre bazı zümreler vardır.

- İşçiler zümresi: Faziletleri; çalışmak ve itaat
- Muharipler ve Bekçiler zümresi: Faziletleri; cesaret
- İdareciler zümresi: Faziletleri; hikmetdir.

• **Aristo(M.Ö. 384-322):** Platon'un Akademia'sında yetişti. İskender'e öğretmenlik yaptı. Gençliğinde hocasının idealar nazariyesi ve ruhun ölmezliğine inanmaktadır. Hocasının ölümünden sonra kendi sistemini geliştirmeye başladı.

1- Felsefesi:

Aristo'ya göre tek tek varlıklar ve olgular çok önemlidir. O, eşyayı duygularımıza muhatab oldukları gibi, hakikatleri buldukları şekliyle kavramak ister. Hocasından aldığı bir prensip -bilgileri bir başlıkta toplama, genelleme- onun için yanlıştır. O, objelerin ferdi alanda külli kavramları taşıdığını düşünür. Bu bağlamda, Aristo idealist değil, realisttir.

2- Mantığı:

Aristo ile felsefe Tabiat ve İnsandan sonra Mantık konusuyla da ilgilenmeye başlar. Aslında, Aristo'ya göre mantık, felsefenin bir bölümü değildir. Mantık, düşünmenin kanunlarını koyan temel bir disiplin, en genel anlamıyla, ilme bir giriş, ilimler için bir alet ve yardımcıdır.

3- Metafiziği:

Aleme şekil veren, ondaki oluşu ilk önce harekete geçiren kuvvet Alah'tır(cc.). Allah(cc) herşeyin sonunda bulunur. Olayların ve oluşun bir gayeye yönelik oluşları, bütün evrenin tek bir güç tarafından idare edildiğini ifade eder. Evrene şekil kazandıran bu en yüksek illetin kendisi, madde çeşidinden başka birşey değildir. O, maddeden aridir, saf formdur. Evrendeki hareket, imkandan gerçekliğe bir geçiştir. Ancak alemdeki hareketin başı da sonu da yoktur.

4- Dört Sebep Nazariyesi:

Aristo her hadisede, her oluşta birbirleriyle sıkı bir şekilde ilgili olan dört sebep ileri sürer.

- a) Maddi Sebep: Mesela, bitkinin büyümesinde aldığı hava, su vb gibi .
- b) ^aekil (Suri) Sebep: Bitkinin tohumunda gizli olan şeydir.
- c) Hareket Sebebi: Gerçek tohumu meydana getiren daha önceki bitkidir.
- d) Gaye Sebebi: Bitkinin alemi daimi bir oluşma ve gelişme halinde kabul etmesidir.

5- Evrendeki Varlık Tabakaları:

Evren, gayesi olan Allah'a (C.C.) doğru ilerleyip yükselirken bir kaç tabakalara ayrılır. İlk önce "ilk madde" bir tarafa bırakılırsa hava, su gibi inorganik maddeler vardır. Daha sonra organik maddelerden bitkiler ve hayvanlar gelir. "İnsanlık Alemi" ise bu tabakaların en üstündedir.

6- Fizik Görüşü:

Filozof dört unsura (hava, ateş, su, toprak) beşincisini(Aithere=Ether=Esir) de katmış; bu unsurun gök tabakalarını oluşturduğunu söylemiştir. Yani, küreden oluşan tüm gök cisimleri saydamdırlar ve esirden meydana gelmişlerdir. Allah'a (C.C.) en yakın onlardır.

7- İnsan Görüşü:

Aristo'ya göre insan, Allah'a en çok yaklaşmış olan, akıl sahibi ve üstün bilgi elde etme kabiliyetindedir. Dil de insanın ikinci üstün vasfıdır.

8- Ruh Görüşü:

Aristo'ya göre bütün hayati olaylar ruhun idaresinde cereyan ederler. Çünkü, organik hayatı maddi olan tabiattan ayıran esas etken ruhtur. Ruh, "Entellechia" adını alır. Aristo ruhu üçe ayırmış; her tabaka kendinden bir üst tabaka için bir madde durumundadır. En alt kademesi, bitki, hayvan ve insanda bulunan nebati ruhtur; sadece beslenir, büyür ve neslini devam ettirir. İkinci kademesi, hayvani ruhtur; algılar ve harekete geçer. Hayvanlar ve insanlar müşterektir. En yüksek kademeyi insan ruhu teşkil eder. Başlıca özelliği akıldır, davranışlarını belli bir gayeye göre yapma kabiliyetine sahiptir.

9- Ahlak Görüşü:

Filozofa göre, ahlak ifrat ve tefride girmeden akıl ile kazanılmış fazilettir ve nazari olması yetmez. Bu sayede, kemale ulaşılabilir.

10- Devlet Felsefesi:

Aristo'ya göre üç devlet şekli vardır ve bunların her biri kendi içinde doğrudur.

a) Monarşi: Tek kişinin hakim olduğu devlette, bu kişi iyi ise idare ve devlette iyi olur.

b) Aristokrasi: İdare seçkin tabaka, vatandaşların iyiliğini üstün tutarsa, bu devlet tarzı da iyi bir idare olur.

c) Demokrasi: İyi bir devlet şekli olması iyi eğitim görmüş olan halk meclisine bağlıdır.

IV - ARİSTO'DAN SONRA FELSEFE VE ORTAYA ÇIKAN ÇEŞİTLİ FELSEFE EKOLLERİ

A- Yeni Eflatunculuk (Neo-Platonizm)

İlkçağın ve Helenistik devrin en son ve en önemli felsefesidir. Platon'u esas almıştır. Ayrıca, Aristo'dan ve Stoa okulundan da tesirler almıştı. Kurucusu Plotinos'dur.

PLATİNOS'UN FELSEFESİ

1. Ruh Görüşü:

Platinos'un felsefe sistemi her şeyden önce metaryelizme karşı idi. Ona göre alem, manevi ve ruhi bir esasa dayanmaktadır. Ruh, bölünmez bir bütündür, bedenün bir organı değildir, bedenün her tarafına yayılmıştır. Bedene hakimdir ve ona şekil verir. Ölümle birlikte ruh bedeni terk eder ve bedene hayat veren ruhun çıkması cesedin çürümesine sebebiyet verir. Beden ölüme mahkum olduğu halde ruh ölümsüzdür. Bedenün ölümünden sonra, ruhun kendisine yeni bir şekil arar(tenasüh). Filozofa göre ferdi ruhların yanında bir de alem ruhu vardır. Ferdi ruhlar alem ruhunun içinde yer alırlar. Bunların üstünde zamanla ilgili olmayan Platon'un idealar alemi vardır. Onun da üstünde akıl bulunur. Son olarak da BİR denilen Allah bulunmaktadır.

2. Allah Anlayışı:

Stoalılar, Allah'ın alemin içinde olduğunu kabul ederek bir panteizmi benimsemişler, Aristo Allah'ın alemin üstünde Müteal olduğunu benimsemişti. Platinos'un görüşü bu ikisinin sentezi şeklindedir. Allah bir ve ilk olandır. Onu, tam bilemediğimiz gibi kavramlarla da açıklayamayız.

Ona verilen her sıfat onu sınırladığından Allah'a sıfatlar vermekten kaçınmalıyız. Allah her şeydir Yalnız bizim düşündüklerimizden hiç biri değildir. O her şeyi meydana getirir, fakat kendisi hiçbirşey tarafından meydana getirilmiş değildir.

3. Alemin Var Oluşu:

Allah'ın varlığı ve mahiyetiyle, alemin var oluşu arasında çok sıkı bir münasebet vardır. Allah her şeyin kaynağıdır. Ancak alemin bu üstün kuvvetten, yani Allah'tan meydana gelişi onun, bölümlere ayrılmasıyla olmuş değildir. Alem bu asli cevherden taşmakla, sudur etmektedir. Fakat Allah'ın kendinden ve mahiyetinden, bu sudurdan dolayı hiçbir şey eksilip değişmemektedir. Platinos, alemin Allah'tan sudurunu anlatırken Güneş misalini kullanır. Ayrıca, Allah'tan çıkan her şeyde şuurlu veya şuursuz, tekrar ona dönmek arzusu vardır. Her şey Allah'ın etrafında döner ve O'na yaklaşmak arzusundadır. İnsanın gayesi de "BİR" olan Allah ile birleşmektir. Bu ise ancak cezbe yolu ile olabilir.

B- Yeni Eflatunculuku'un Roma'da Devamı Ve Hristiyanlık

Mistik karakteri ağır basan Yeni Eflatunculuk, Hz. İsa'dan II yüzyılı aşkın bir zaman sonra Plotinos (204-270) tarafından sistemlendirilmiş olan bir felsefe ekolü idi. Roma dini, yaklaşık üç asır önce çıkmış olan Hristiyanlığa karşı kendini, Yeni Eflatunculuğa istinad ederek savunmaya çalışıyor fakat, bu konuda başarısızlığa mahkum kalıyordu. Çünkü, Yeni Eflatunculukta spekülatif ve skolastik özellik ağır basıyor ve diğer yandan o daha çok aydınlar zümresine münhasır mistik bir dünya görüşü olarak kalıyordu.

HİRİSTİYANLIĞIN FELSEFE İLE İLGİLİ TEMEL GÖRÜŞLERİ

Başlangıçta felsefe ile temas kurmayan Hristiyanlık temel görüşleri ve ahlak anlayışından dolayı, daha sonra tenkit edilmeye başlayınca, prensiplerinin esaslı felsefi görüşlere aykırı düşmediğini göstermeye çalışmıştır. Hristiyanlık bu birinci dönemki gayretlerinden sonra, ikinci devrede doğmalarını ve prensiplerini felsefi yönden temellendirme çabalarına girmiştir. Hristiyanlığın doğma ve prensiplerini, filozofların hücumuna karşı savunma durumunda kalması sonucunda, Hristiyanlık bazı filozofları yetiştirmişti. Düşünce tarihinde bu döneme Patristik Felsefe denir. Patristik felsefe Kilise Babalarının felsefesidir. Kilise Babaları II - VI. Yüzyıllar arasında yaşamış ve Hristiyan doktrinin temellerini kurmaya çalışmış olan filozoflardır.

FELSEFENİN İSLAM DÜNYASINA GEÇİŞİ

İslam felsefesinde en önemli yeri tutan Batı(Yunan) felsefesi tesirinin doğrudan değil. Helenistik felsefe yani İskenderiye yolu ile olduğu bilinir. Zira, miladi altıncı yüzyılın başlarında dağılan Atina okullarının filozoflarından bir kısmı İskenderiye'ye, bir kısmı Suriye'deki merkezlere gitmiş, buralarda Platon ve Aristo'yu açıklayarak Hristiyanlaşmış Yunan felsefesini oluşturmuşlardı. Bu merkezlerde önce Yunanca yazılan eserler, sonradan Süryanice ve Aramca'ya çevriliyordu. İşte İslam dünyasında tercümesi yapılan ve İslam felsefesine tesir eden eserler de ilk planda bunlardı.

Yunan felsefesinin İslam dünyasına aktarılmasında, daha 7. Yüzyılın ortalarında Müslüman Arapların eline geçen Suriye ve İran'daki Hristiyan Nasturi ve Ya'kubi manastırlarının rolü ayrı bir yer tutar. Bu felsefenin mühim merkezleri olarak Urfa (Edese), Nusaybin (Nisibe), Harran, Gundeşapur ve Antakya'yı sayabiliriz.

Abbasilerde, özellikle Bağdat'ı devlet merkezi yapan ve Süryanca, Yunanca ve Farsça eserlerin tercümesini yapan kişileri teşvik eden Halife Mansur zamanında tercüme faaliyeti ciddi bir şekilde gelişmeye başlamış, daha sonra Harun Reşit ve ME'mun zamanlarında ise sistemli bir tercüme faaliyetine girilmişti. Bu halife Bağdat'ta Beyt-ül Hikme adını verdiği bir okul kurmuş, onun başına Yununcaya vakıf, Süryanice ve Arapça eserler yazmış bir kişi olan Yahya B. Maseveyh getirilmişti.

III - İSLAM FELSEFESİNİN BAŞLICA EKOLLERİ

A- Tabiat Felsefesi:

1. Tabiiyyun (Naturalistler):

Naturalist ekol, deney ve tümevarım (istikra) metodunu ilk kullanan ve bilginin duyumlarından ibaret olduğunu savunan, İslam dünyasındaki ilk felsefi cereyandır. Fakat onlar, maddi dünyanın dışında ruh ve Allah'ı kabul ediyor, Allah'ın hikmetinin, onun yarattığı eşyada tecelli ettiğini söylüyorlardı.

Bu ekolün kurucusu ve İslam felsefe ve ilim tarihinin büyük siması Ebu Bekr Zekeriya Razi 'dir. Batı orta çağında, Rhazes, El-Razes veya Alubator adları ile tanınmıştır.

Razi, tıp sahasında bir ansiklopedi olan Kitab'ul-Mansur ile yirmi ciltlik El-Havi'nin müellifidir. Bunun yanında matematik ve tabii ilimlerde de

halkı şöhrete ulaştırmıştır. Fizikte ışığın kırılması olayını ilk defa o göstermiş, boşlukta çekimin varlığını ispatlamaya çalışmış, simya ve kimya tetkikleri yapmıştır. Filozof, Yunan, İran ve Hint tesirlerinde kalmış, mantıkta kıyası iyice incelemiş, Aristo'ya hücum etmiş, onun dedüktif metodunun yerine endüktif metodu savunmuştur. Razi'ye göre Nefs, bedenden önce gelir, cisim nefse tabidir. Bu sebeple, bir hekim beden kadar, ruhu da tedavi etmesini bilmelidir demiştir

Razi felsefi sistemde beş kozmogonik prensibe dayanmaktadır. Bunlar:

- a) Allah(c.c.),
- b) Boşluk (hala) yani mutlak mekan,
- c) Müddet (süre) yani mutlak zaman ,
- d) Ruh (nefs) ,
- e) Madde (heyula) dir.

Alemin var olması için bu beş prensip gereklidir. Zira duyumlar madde (heyula) 'ye delalet eder. Çeşitli duyumların birleşmesi mekanı meydana getirir. Maddedeki değişikliğe idrak etmek zaman mümkündür. Canlı varlıkları idrak etmek, nefsin varlığını gösterir. Bazı varlıklarda mevcut olan aklın varlığı, herşeyi yaratan üstün bir yaratıcının varlığına delalet eder.

Razi bütün inanç ve dinleri karşı büyük bir hoşgörü ile bakar. İslam düşünce tarihinde dinleri birleştirme fikrini ilk defa ileri süren düşünürdür. Din ve peygamberlik hakkındaki temel görüşleri şunlardır:

- a) İlahi esrarın bilinmesi ve iyi ile kötünün tanınması için akıl yeterlidir .

b) Akıl herkeste eşittir. Halkı irşad etmek için bazı kimselerin üstün kabul edilmelerine gerek yoktur .

c) Peygamberler, Allah hakkındaki haberlerinin dışında birbirleriyle çelişme halindedirler. Razi, bütün dinleri tenkid eder. Ancak İslamiyetin akla dayanması bakımından onun üstü olduğunu söyler.

Sisteminde ruhun ölmezliğine inanan Razi, bu görüşüyle Maddecilerden uzaklaşıyor fakat ruhların bedenden bedene göçünü (tenasüh) kabul ettiği için de kelamcılardan ayrılıyordu .

2.Madeciler (Dehriyyün)

Maddeciler de Tabiatçılar gibi doğadan başka bilgi kaynağı olmadığını kabul eder. Yegane gerçek “madde” dir. Maddecilere zamanı (dehr) ezeli ve yaratılmamış olarak kabul etmelerinden ve Allah’ın varlığını kabul etmemelerinden dolayı (muattıla) da denmiştir. Temel fikirleri şöyle özetleyebiliriz:

a) Her varlık bir bakıma maddedir, maddeden ayrı ve müstakil ruh yoktur.

b) Evren ve Yaratıcı birdir. Evrenden ayrı şuurlu ve irade sahibi bir yaratıcı yoktur.

c) İnsanın varlığı küllü varlığın bir neticesidir. Bu sebeple insan, psikolojik bir şahsiyet değildir. Ruh ölümden sonra ferdi bir varlık olarak devam edemeyip küllü varlığa karışır.

Maddeci ekolünün en meşhur temsilcisi İbn Ravendi’dir. (Ölüm. 910)

3.Batınilik

İslamda herşeyin bir zahiri, bir de gizli manası vardır. Yahudilikteki kabbalizma cereyanına benzer. Kabbalistler Tevrat ve Zebur’un zahiri manasıyla iktifa etmeyerek, onların harflerinden gizli (batini) mana çıkarmaya çalışan bir akımdır. Batınilik İbn Meynun gibi bir Filozof, Hasan Sabbah gibi bir teşkilatçı yetiştirerek önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Gazzali, Batınilik’e reddiye yazmış.

Genelde siyasi bir mahiyete sahip olan batınilik, Ehl-i Sünnetin siyasi birliğini yıkmak düşüncesi taşıyordu. Batınilik’in esaslarını şöyle sıralayabiliriz:

a) Halifelik yerine imamlık kurmak, İmam kendisinde ilahi sıfatlar bulunan ve Hz. Ali’nin soyundan gelen üstün bir insandır.

b) Siyasi iktidarı elde etmek için gizli teşkilatlar kurmuşlardır.

Batınilik siyasi doktrinlerine uygun olarak, bir de hukuk sistemi meydana getirmişlerdir. Batıniliğin ağırlık noktasını İmamet meselesi teşkil eder. Şöyle ki:

a) İmam, bu alemdeki herşeyin bilgisine sahiptir .

b) İmama tabi olanlar her türlü şer’i ve ameli mükellefiyetlerden kurtulur ve kemale ererler

c) İmam, İslamı esasları değiştirebilmek ve bunları istidaki manaya vermek selahiyet ve kudretine sahiptir.

d) En yüksek saadet dinin (Şeriat) dış manası batini (iç) manaya çevirmekle mümkündür. Bu ise İmama uymakla elde edilir. Zira, İmamlar, Peygamberler gibi masumdur ve hidayete erme ve erdirme sıfatlarına sahiptir .

a) Batınlığın felsefi yönü

1. Aristo'nun "yokluğun tasavvuru mümkün değildir" fikrinden hareketle, alem kadimdir, yokluktan çıkmaz derler.

2. Materyalistlerden farklı olarak, Peygamberleri ve mucizeyi kısmen kabul ederler. Kuran, Peygamberin ağzından çıkmıştır ancak, Allah'ın sözüdür

3. İmamlar masumdur, her türlü günah ve hatadan uzaktırlar .

4. Batınilerin ruh hakkındaki telakkileri, Brahmanizm ve Maniheizmi hatırlatır. Kötü ruhlar bir cesetten diğerine geçer ve azap çekmeye devam eder. İyi ruhlar da semaya yükselir, ilahi varlıkla birleşir.

5. Zahir (görünür-dış) hakikatin kabuğu, batın ise özüdür .Dinleri zahir manasıyla değil de, batini manasıyla anlamalıdır .Bu ancak nassları tefsir yoluyla değil te'vil yoluyla olur .Te'vilin anahtarı harflere verilen birtakım gizli manalardır. Te'vil için kelimeleri oldukları gibi değil, mecaz olarak almak gerekir. Batıniler bu metodlarıyla Kur'an-ı Kerim'e istedikleri manayı vermişler, ayetlerin dış manaları içinde iç manayı çıkarma gayesiyle, onları sistemlerine uygun gelecek bir şekilde te'vil etme yoluna gitmişlerdir. Diğer yandan Kur'an'ın Hz.Osman zamanında toplanan bugünkü şeklinin, tahrip edildiğini, dolayısıyla aslına uygun olmadığını ileri sürerler

4. İhvan'ı-Safa (İslam ansiklopedileri):

İhvan'ı Safa cemiyetinin gayeleri, taassup içinde gördükleri müslümanları aydınlatmak, din ve felsefeyi uzlaştırmak, tabiat ilimlerinden istifade ile kurdukları ilim zihniyetini ve felsefeyi yaymaktı. Düşüncelerini yayabilmek için, devirlerinin bütün ilimlerini içine alan bir ansiklopedi meydana getirdiler.

Kendilerinin belirttiğine göre İhvan'ı Safa'nın belli başlı kaynakları dörde ayrılır.

1. Felsefecilerin eserleri. Tabiiyyat ve Riyaziyat gibi.

2. Peygamberlere gönderilmiş kitaplar: Tevrat, İncil, kur'an ve diğer semavi kitaplar.

3. Tabiiyyata dair eserler: Burada tabiiyyat, astronomi, jeoloji ve botaniğe ait konular ele alınır.

4. İlahi kitaplar ki, onlara göre bu gibi kitaplara melekler ve onların gibi olan insanlar dokunabilir. Bu eserler nefsin hallerinden bahsederler .

İhvan'ı Safa cemiyeti, bir insan hayatını safhalara ayırıyor, her safha için ayrı bir eğitim uyguluyordu .

Bu cemiyetin mensuplarına göre şeriat, batıl itikadlarla bozulmuş sayıldığında, onu felsefe ve ilim ile gerçek şekline kavuşturmak lazımdır. Bunun için ise her türlü din ve mezhebe karşı müsamahalı tavır takınmalı, Yunan ve Hint hikmetini öğrenmelidir.

Gerçekten de İhvan'ı Safa'nın kurulup yayıldığı zamanlar (H. IV. Asrın sonu, V. Asrın ilk yarısı) çeşitli itikat mücadelelerinin sürüp gittiği bir gerçektir. Onlar Allah'ın, alemin ve insanlığın bir olduğunu, tefrikanın filozofların ve her zümrenin farklı tefsirlerden doğan bir görüşten ibaret bulunduğunu, felsefe ile din arasında bir aykırılığın bulunmadığını söyleyerek, felsefe ile dini, akıl ile şeriatı uzlaştırmaya çalışmışlardır. Bunu yaparken de çok zaman Kur'an'dan deliller getirmeyi ihmal etmemişlerdir.

İhvan-ı Safa ekolünün bütün fikirlerini içeren "Risaleler" dört kısımdan meydana gelir .

a) Felsefi ve matematik ilimler ,

b) Tabii ve cismani ilimler ,

c) Psikolojik ve akli ilimler,

d) Kanun ve ilahi ilimler .

Alemin güzelliğinin kemali, hikmeti ve iyiliği Allah'ın varlığının delili ve ispatıdır. İhvan'ı Safa alemin, Allah'ın hür iradesiyle yaratılmış eseri olduğunu söyleyerek, Meşşai filozoflarla birleşirler. Hayvan ruhundan insan ruhuna geçebileceğini kabul ederler.

Tekamül (evrim) fikri de İhvan'ı-Safa'da dikkat çekicidir. Fakat bu fikri Darwinizmin ilk şekli olarak görmek yanlıştır. Çünkü onlar, tabiatçı bir tarzda şekillerin değişmesinden söz etmişlerdir. Mesela; bitkilerin ilk

derecesi, maddelerin son derecesine, onların son derecesi de hayvanların son derecesine bağlıdır. Hayvanların ilk derecesi ise, insanların ilk derecesine bağlıdır. Böylece bütün dereceler arasında bir süreklilik vardır. Bununla beraber insanın son derecesi meleklerle yani, insandan sonra melekler alemine, oradan da ilahi aleme, mutlak varlığa doğru bir yükseliş ve derecelenmeyi kabul ettikleri için, bu görüşün bu günkü evrim anlayışıyla bir alakası yoktur.

İhvan'ı-Safa sistemi, batıya, İspanyolı tabib Müslüm B.Muhammed Ebu'l Kasım el-Mecriti el-Endülüsi tarafından tanıtılmış ve Ortaçağ latin skolastisizmi üzerinde büyük tesirleri olan İspanya filozofların yetişmesinde önemli rolü olmuştur.

İSLAM FELSEFESİ'NDE ÖNEMLİ SİMLAR

1- El-Kindi

Feylesofu'1 Arab ünvanı ile şöhret bulmuştur. Meşşai felsefesinin ilk ve önemli bir temsilcisidir. Yunan filozoflarına dayanarak, felsefenin ve filozofların tariflerini vermekte, felsefi terminolojide önemli yeri olan kavramları açıklamakta, felsefe ile uğraşmayı şerefli bir çalışma olarak belirtmektedir. Ona göre “ felsefe, insanın gücü nisbetinde eşyayı hakikati ile bilmek, filozofun ilimde gayesi hakikati bulmak, fiili olarak da gerçeği yapmaktır. Felsefenin en şerefli ve en yücesi, bütün hakikatlerin sebebi olan ilk Hakk'ın ilmi olan felsefe-i uladır.

Kindi'de felsefenin metodu, burhan (kanıtlama), gayesi de Allah'a yaklaşmaktır. Burhanın konusu maddenin temel suretlerinin bilinmesi, çıkış noktası da mahiyet bilgisidir. Bilginin hedefi, suje ile objenin arasında birliği kurmaktır.

A)-Kelam konusundaki görüşleri

Adl ve Tevhid görüşünü kuvvetle müdafaa etti. Zamanında aklın, bilginin, yegane kaynağı olduğu hakkındaki anlayışa karşı çıkararak, nübüvvetin lüzumunu savundu. Akıl ile nübüvveti uzlaştırmaya çalıştı.

B)-Allah, alem ve nefis hakkındaki görüşleri

Filozofun tabiat felsefesini teşkil eden düşüncelerinde Allah varlığın en yüksek illetidir. Alem hakkındaki düşüncelerinde Kindi, Aristo ve Eflatun'u takip etmiş, bu iki filozofu uzlaştırmaya çalışmıştır. Var olan her şeyin 4 sebebe dayandığını söyleyerek Aristo'ya uymuştur. Fakat bütün sebepleri tanzim eden ilk sebep Allah'tır. Alem genelde ikiye ayrılır:

a)-Anasır-ı erbaa ve bunların terkihi ile dolu olan alem. Bu arzdan aya kadar olan alemdir. Buradaki unsurların sıcaklık-soğukluk gibi zıt nitelikleri vardır.

b)-İkinci alem kevn ve fesad kanunlarının bulunmadığı ay feleği ötesi alemdir. Bu alemde unsurlar ve onların nitelikleri olan zıt keyfiyetler bulunmaz. Filozofa göre kainatın merkezinde arz bulunur. En uzak felekten sonra boşluk ve mekan yoktur. Heyula, suret, mekan, zaman ve hareket maddi olan şeylerde bulunan 5 temel özelliştir. Filozof alemin ilk hareket ettiricisinin tanrı olduğunu, fakat maddenin zaman bakımından ezeli olduğunu ileri süren Aristo ile, yine alemin birden sudur etmek suretiyle meydana geldiğini savunan Yeni- Eflatuncu görüşlerden ayrılmıştır.

C)-Akıl nazariyesi

Aklı 4 kısma ayırmıştır:1-Var olan her şeyin aslı ve sebebi, daima fail olan akıl. Bu Allah veya el-Aklı'l Evvel'dir.2-İnsan nefsinde kuvve halinde var olan akıl.3-Yine insan nefsinde meleke halinde bilfiil mevcut olan akıl.4-Nefsin kendisiyle dışta istediğini yaptığı fiil halindeki akıl.(insanın fiilleri) Akılın kuvveden fiile geçişi ilk sebebe bağlıdır.

2-Farabi

a)-Metodu ve İslam felsefesindeki yeri

Meşşai felsefe sadece Aristocu okulun görüşlerinin İslam dünyasına yansımından ibaret değildir. Farabi'de, Aristo felsefesinin yanında İslam nassının, Eflatun'un, Plotinos'un ve Yeni-Eflatuncu akımın da önemli tesirleri görülür.

Bütün maddi olayları manevi ve ruhi prensiplere irca ederek uzlaştıracı bir spiritualizm doktrini kurmaya çalışmıştır.

Yunan felsefesinin bilhassa kozmogoniye dair temel görüşleriyle İslam inancının uzlaştırılması hususunda İslam filozoflarının bazıları dini, bazıları da felsefeyi esas almış ve böylece değişik din felsefeleri ortaya çıkmıştır. Farabi felsefeyi esas alanlar arasında yer alır. Filozofun başta Gazali tarafından olmak üzere bir çok hücumlara maruz kalmasının asıl sebebi de, birbirinden çok uzak bulunan bu fikirleri uzlaştırma teşebbüsüdür.

b)-Felsefe anlayışı

Farabi'ye göre felsefe, bir herşeye şamil olan alemi bizim önümüze seren bir ilimdir. Nefsin saf olması felsefe yapmanın hem şartı hem de neticesidir. Onun için kendisini nefsin ıslahına vakfetmiştir.

Ona göre tabiat ilimleri ile akli ilimler, geometri ve mantığın kontrolü altında yapılmalıdır.

c)-Bilginin kaynakları ve ilimler sınıflaması

Farabi, bilgilerin kaynağı olarak 3 esas kabul eder: Buna göre vasitasız ve zorunlu bilgi duyular ve akıldan doğar. Vasıtalı ve akıl yürütmeye dayanan bilgi de nazar yolu ile elde edilir. Bir de vasıtası, açık ve seçik bilgiyi kavrama vasıtası olarak sezgiyi öne sürer. İki türlü sezgi vardır. Bize dış alemi ve eşyayı tanıtan, duyulara ve akla ait sezgi. İkincisi nazara yani eşyanın prensiplerini kavramaya yardım eden matematik ve metafizikte kullandığımız sezgidir.

Filozof ilimleri 5 sınıfa ayırıyor.1-Dil ilmi ve bölümleri 2-Mantık ilmi ve bölümleri 3-Öğretme ilimleri(matematik, musiki ..) 4-Tabiat ilmi ile ilahiyat ilmi, metafizik ve bölümleri 5-Medeni ilim ve bölümleri, fıkıh ve kelam da buraya dahildir.

d)-Farabi'de mantık

O, kendisine gelinceye kadar mantıkçıların müphem bıraktıkları veya halledemedikleri mantık meselelerini halletmiş, Kindi'nin anlayamadığı noktaları göstermiş ve kıyasın nasıl kullanılacağını açıklamıştır. Meşşai felsefesini sistemleştiren Farabi İslam aleminde mantığı 9'a bölmüştür: 1-Kitabu'l Medhal 2-Kitabu'l Mekulat 3-Kitabu'l İbare 4-Kitabu'l Kıyas 5-Kitabu'l Burhan 6-Kitabu'l Cedel 7-Kitabu'l Hikmet 8-Kitabu'l Hitabe 9-Kitabu'l Şiir

Farabi'ye göre mantığın en önemli tarafı, zihni bilinenlerden bilinmeyene götüren ispattır.

e)-Tabiat ilimleri

Metafiziği kozmoloji ve psikoloji ile birleştirdiği gibi, tabiat ilmini de metafizik ve psikoloji görüşü ile birleştirir. Filozof, kendinden önceki filozofların Phytagoras ve Demokrit'ten aldıkları tabiat görüşünü reddeder. Atom ve boşluk

fikirlerine karşı çıkararak, Aristo'nun madde ve şekil teorisini kabul eder. Buna göre madde ile şeklin birleşmesinden cevher meydana gelir. Madde bütün değişmelerine rağmen devamlı kalır, üç boyutludur ve sonludur.

Öyle ise alem sonludur. Alemin yaratılmış olduğunu söyler. Fakat bu yaratılış Allah'tan sudur manasındadır. Alemin yok oluşu da, onun Allah'a rucu etmesi demektir.

f)-Metafizik görüşü

Farabi'nin görüşleri kelam ve tasavvuf ile yakından ilgili olduğu için, felsefesinin en önemli kısmı metafiziğe ait görüşleridir.

Gerçeğin zirvesinde vacib'ul vücud olan Allah bulunur. Allah birdir ve herşeydir. Bütün varlığın dayanağı odur. Farabi'ye göre bir şey ya mümkündür ya da vaciptir. Mümkün olan kendisinden önce bir sebebe muhtaçtır. Bu illetler silsilesi bir noktada durmak zorundadır, o da vacib'ul vücud olan Allah'tır.

Ancak Allah o kadar mükemmeldir ki O'nun bu mükemmelliği bizi dehşete düşürür ve O'nu tam olarak tasavvur etmemize mani olur. Bizim O'nu eksik anlamamız akıl kuvvetimizin zayıflığından ve tasavvurlarımızın yetersizliğindedir. Yoksa O'nun zatında bir eksiklik yoktur. Biz maddeden uzaklaştığımız nispette O'nu kavrayabiliriz.

g)-Farabi felsefesinde 4 temel fikir

1-Aristo'ya göre Allah alemin merkezidir ve maddeye şekil verir. Farabi'de ise bunun aksine Allah ile madde arasındaki ikilik kaldırılmış olup, maddenin zarureti Allah'tan aldığı kabul edilmiştir.

2-Aristo'da Allah ilk hareket ettiricidir ve maddeye mekanik olarak tesir eder. Farabi bu nazariyeyi tamamen değiştirerek, aynı prensip ile metafizik ile fiziği açıklamaya çalışır.

3-Aristo'ya göre Allah sadece iyi ve güzel kurallarına göre mekanik bir şekilde ve bilmeden tesir ettiği halde, Farabi Allah'ın bilgisinin determinizmi ifade ettiğini kabul eder. Fakat ona göre Allah yalnız külileri, yani alemlerin kanunlarını bilir ama tabiatın cüzi hadiseleri ile meşgul olmaz.

4-Aristo'ya göre ilk hareket ettirici faal akıl veya Allah'tır. Burada faal akıl ile Allah birleştirilmiştir. Farabi'de ise külli akıl, Allah'tan sudur eden ilk mahluktur. O Allah olamaz. Çünkü sınırlı yaratıkları meydana getiren şey de sınırlıdır.

ı)-Farabi metafiziği ve kelimeler

Farabi, metafizik görüşlerinde başlıca şu noktalarda kelamcılardan ayrılır:

1- Kelamcılara göre zat vücut dan önce gelir. Farabi'ye göre vücut ve zat zaruridir yani Allah'ta birbirinin aynıdır.

2- Kelamcılar, ruh ölmez olduğu için bedenle tekrar birleşecektir derler. Haşre inanırlar. Farabi bunu reddeder. O, bu yönü ile meşşai filozofları arasında İslami nasslardan en uzak olanıdır. Bu yüzden, kendi sistemine has bir din felsefesi kurmak zorunda kalmıştır.

Farabi ahlak felsefesinde de kelamcıların aksine aklın bir fiilin hayır veya şer olduğuna hükmetmeye muktedir olduğunu kabul eder.

i)-Tasavvuf anlayışı

Farabi, tasavvufi izahlarına psikoloji anlayışı vasıtasıyla ulaşmıştır. Metafizik izahlar tasavvufi hayatı açıklayamaz. Farabi sisteminde tasavvufa yer vermiş olan ilk filozoftur.

k)-Din felsefesi

Filozof din ile felsefeyi şöyle mukayese eder: Birşeyi kavrayabilmenin iki yolu vardır. Birincisi, mahiyetinin akıl ile kavranması. İkincisi de, ona uygun bir misal ile hayal edilebilmesidir. Kabul ettirme de iki yoldan biri ile olur. Bunlar, kesin delil metodu ve inandırma metodudur. Şayet bir kimse varlıkların bilgisini elde ediyor, onların manalarını akıl ile kavlıyor, onları kesin delil vasıtasıyla tasdik ediyorsa bu bilgileri ihtiva eden ilim felsefedir. Fakat bunlar kendilerine uygun gelen misaller yoluyla hayal edilerek biliniyor ve buradaki tasdik inandırıcı metodlarla temin ediliyorsa bu bilgileri içine alan sahaya eskiler din diyorlar. Felsefe tarafından delil getirilen her hususta din inanmayı kullanır.

l)-Siyasi ve içtimai görüşleri

Farabi, siyasi düşüncesinde Eflatun'un devlet görüşünü benimser. Bu görüşü insanları üstün bir hayra götürdüğü için islami anlayışa daha yakın bulur.

Farabi bilgiye büyük önem atfederek, insanların ahirette erişecekleri mevki ve mutluluğun bilgi derecesiyle münasip olacağını söyler. Siyaset nazariyesinde devletin Aydınlar tarafından idare edilmesi gerektiğini, böylece idare edilenlerin de bilgi yönünden yükseltileceğini belirtir.

Farabi'ye göre faziletli ve faziletsiz diye iki türlü toplum vardır. Bunların birincisi yalnız ilimler ve faziletlilerden oluşur. Aydınlar aistokrasisi tarafından yönetilir. Gerçek mutluluk bu toplulukta olur. Faziletsiz denilen ikinci toplum gerçek bir toplumdur.

m)-Farabi okulu: Kendisini hemen takip eden ve tesirini devam ettiren filozoflara Farabi Okulu denir. Önemli simaları:

m1: Sicistani: Sicistani'nin felsefesinde ağırlık noktayı teşkil eden din ile felsefeyi uzlaştırma çabası, İslam düşüncesinde kelim ve tasavvufta bazen çatışmalara bazen de uzlaşmalara sebep olmuştur.

m2: Ebu Hayyan Tevhidi: Felsefedeki öneminin yanında edip, fakih ve sufi olan Tevhidi, yeni fikirler getirmekten çok, devrinin bütün düşünce hayatını ve meselelerini toplayıp aksettirmiş olmakla önem kazanmıştır. Tevhidi, eserlerinde kelim meseleleriyle felsefe meselelerini karşılaştırarak, din ile felsefe arasında alaka kurmaya çalışmıştır. Ona göre felsefe insanı tevhid inancına götürür.

m3: İbn Miskeveyh: Filozof olmasının yanında tarih, edebiyat ve tasavvuf meseleleriyle de uğraşmıştır. Fakat günümüze kadar önemini devam ettirme gücünü kurduğu felsefi ahlak sistemine borçludur. Farabi'yi izlerken Eflatun ve Aristo'nun fikirleriyle islamı uzlaştırma gayreti içinde bulunmuştur.

m3a)-Felsefesi Ona göre felsefe akla dayanırken, din münakaşasız bir şekilde emir ve nehiylere hitab eder. Felsefeden önce bir yer tutan dinin asıl önemi, insanı küçüklüğünden itibaren yetiştirmesidir. Felsefenin tesiri insan aklını olgunluğa erişmesinden sonra görülür. Allah'ın zuhurunun şiddetinden dolayı gizli kaldığını kabul eder. Vahy ile ilhamı birbirine karıştırır, hayvandaki içgüdüğü vahy diye telakki eder.

m3b)-Ahlak görüşü: İslam dininin hükümleri doğru ve gerçek olarak anlaşılırsa 'iyi ahlak' ile tam bir uyum halinde olduğu görülür. Din toplum için bir terbiye vasıtasıdır. İnsanın terbiye edilmesi gereken 3 melekesi vardır: a)-Alışkanlık: İnsanın yükselmesini, faziletlerin kazanılmasını sağlar. b)-Taklit: İnsanın başkalarının tecrübelerinden ve aklından faydalanmasını temin eder. Fakat kötü taklit insanı en aşağı derekeye düşürebilir. c)- İntibah: Bununla iyi kötüden tefrik edilir, ahlak yüksek bir şuur derecesine çıkar, tam ve gerçek bilgi meydana gelir.

m4-İbn Heysem: Daha önce zannedilenin aksine görmeyi temin eden ışık şualarının gözden çıkmadığını aksine görülen eşyadan göze geldiğini

belirttiği gibi, gözün ve görme olayının izahını da mükemmel bir şekilde yapmıştı.

Ona göre kıyas ve temsil ile hakikata ulaşamaz. Bunlar ancak deney yolu ile ispat edilen şeyi başkalarına anlatmakta faydalı olabilirlerdi. Bu sebeple İbn Heysem, Empirizm ve Tümevarım metodunun ilk müjdecisi kabul edilir.

3-İbn Sina

a)-Psikoloji ve ruh görüşü: Psikolojiye dair görüşleri 3 kısma ayrılır:1)-Nefs ve akıl nazariyesini içine alan tecrübi psikoloji 2)-Aklın mahiyetinden bahseden rasyonel veya içebakış psikolojisi3)-Tasavvuf psikolojisi

Ruhu 2 delille ispata çalışır:

1- Vahdet delili: Bütün şuur halleri ruhta tamamlılığını kazanır.

2- Ayniyet delili: Bütün şuur halleri değiştiği halde ruh aynı kalır.

Ruhun bir cevher olduğunu ispat için onun araz olmadığına dair şu delilleri getirir:

1-Ruh bedeninin ölümü ile dağılmaz, varlığında tek ve aynıdır.

2- Bedenin kemalidir ve onu meydana getirir. Ruhtan önce beden olmaz.

3- Beden ruh tarafından terk edilince bir cesetten ibaret kalır.

4- Ruh, melekeleri vasıtasıyla kendi başına bedene etki eder ve onu korur.

b)-Metafiziğe dair görüşleri: Maddenin Allah'tan sudur etmediğini söyleyerek, ma'kulata maddeden üstün bir yer verir ve nefsin önemini arttırır. Nefs, cisimler alemleri ile akıllar alemleri arasında mutavassıt bir mertebedir.

Filozof suduru anlatmak için 3 prensibe dayanır:

1-Bir2den yalnız bir çıkar.

2- Maddeden ayrı cevherler için düşünmek yaratmaya delalet eder.

3- Kendi zatiyla zaruri olamayan herşey kendisi için mümkün başkası için zaruridir. Sudur, tecelli ve alemin safha safha Allah'tan çıkışını anlamak, bu prensiplere dayanarak mümkün olur.

c)-Ahlak ve tasavvufa dair düşünceleri: Kötülük 3 kısma ayrılır:

1- Zayıflık, bilgisizlik, yaratılıştaki noksanlık ve eksiklik manasına gelen kötülüktür ki fizikidir.

2- Elem, keder gibi maddi ve manevi manadaki kötülüktür ki psikolojiktir.

3- Metafizik kötülük. Filozof buna günah diyor.

Alemde yaygın ve esas olan iyiliktir. Kötülük, iyilik ihtiyacının bir neticesidir. İbn Sina duyularla elde edilen lezzetlerin bir hayal olup gerçek olmadığını, gerçek olan lezzetlerin akli lezzetler olduğunu söyler. Arifler ikinci lezzetlere itibar ederek saadete ulaşırlar.

d)-Din felsefesi: Filozof imanın akli tamamladığını savunur. İman ile akıl arasında 3 çeşit ilişki düşünülebilir:

1-İman ile aklın sahaları birbirinden tamamen ayrıdır.

2- İman, aklın kemalidir yani akli kuşatır durumdadır.

3- İman, akli bir fiil olarak tamamlar.

Bu sebeplerle Farabi'den ayrılır ve peygamberlere filozoflardan üstün bir değer verir.

İbn Sina'nın din felsefesi başlıca 4 esaslı noktada toplanır.

1-Yaradılış meselesi

2-Allah'ın bilgisi meselesi

3 - Ahiret meselesi

4- Peygamberlik meselesi

e)-Eğitime dair görüşleri: İbn Sina, bir hekim olarak, eğitim ve terbiye konusuyla da ilgilenmiş olup eğitimde örnek olma hususuna dikkat çekmiştir. İnsanın başkalarına ahlaki eğitim verebilmesi için önce kendinin ahlaklı olması gerekir:

C- İşrakilik Ve Sühreverdi

Sühreverdi'nin felsefesi esasları itibariyle Yeni Eflatunculuğa dayanır. Metodu da akıl dışı bir sezgidir. Çünkü akıl yolu ile hakikate ulaşamaz.

İşrakilik, Meşşailik ile tasavvuf arasında bir yer işgal eder. Meşşailerin nazar metodunun aksine zevk ehli olarak bilinir. Fakat İşrakiler heyecana

dayanan taşkınlığı, cezbeyi ve sekri benimsemezler. Manevi sezgi felsefelerinin esasıdır. Yalnız kalb ve işrak yoluyla hakikate ulaşılabilir.

Psikolojide son zamanlardaki metapsişik araştırmalarla İşrakiliğin irrasyonel metodu arasında benzerlik görülmüştür. Fakat bu metoda İslamdaki müspet ilimler, mantıkçılar ve meşşailer tarafından daima şüpheyile bakılmıştır.

a) İlim-Ruh ve alem görüşü: Meşşailere göre ilim mahiyeti bakımından mutlak ve gerçektir. Biz eşyanın hakikatını bilebiliriz. Hakikate ulaşmak için tek yol nazar ve istidlal yoludur. Sühreverdi buna itiraz ediyor. Nazar ve istidlal ona göre yalnız eşyanın vasıflarını saymaktan ibarettir. Öyleyse eşyanın mahiyetini anlamanın tek yolu mükâşefe yoludur.

Sühreverdi'nin alem görüşü içinde alemin var oluşu meselesi de önemli bir yer tutar. Allah ile alem arasındaki alakayı mantiki bir izah ile çözmeye çalışan filozof, alemin var olma sebebini Allah'a bağlar. Nasıl bir B cisminin varlığı A sebebine bağlı ise A var olduğunda B de vardır. Şu halde Allah ezeli olduğuna göre Alem de ezelidir.

b)-Nur felsefesi: Sühreverdi'nin felsefesinde vücudun yerini nur ve zulmet görüşü almıştır. Çünkü o eşyanın ya nur ya da zulmet olduğunu söyler. Bu iki kavram Aristo'daki madde ve şeklin, güç ve fiilin rolünü oynamaktadır.

c)-Diğer görüşleri: Sühreverdi insanları ıslah için Allah tarafından peygamberlerin gönderilmesini ve onlara inanmak gerektiğini söyleyerek İslam'a aykırı düşmeyen açıklamalarda bulunur.

Yıldızları ve felekler alemini canlı kabul eden Sühreverdi her feleğin nefsinin olduğunu ve kendi iradesiyle hareket ettiğini söyler.

Sühreverdi hakikatı arayanları 4 kısımda ele alıyor: 1- Alim derecesine ulaşamamış olan ilim talipleri 2-Hem felsefeyi hem de ilahi bilgileri bilen hakimler (Phytogas, Platon ve Sühreverdi) 3- Akli metoda dayanan felsefeye itibar etmeyip yalnız keşfi bilgileri sayanlar (Hallac..) 4- Keşfi bilgilere ilgisiz kalıp akla dayanan felsefeyi benimseyenler (Aristo, Farabi, İbn Sina)

4-MAGRİB'DE FELSEFE

Endülüs felsefesi ana karakteri içinde şu devrelere ayrılır: 1- İbn Bacce'den önceki devre 2- İbn Bacce, İbn Tufeyl ve İbn Rüşd felsefeleri 3- İbn Rüşd'den sonraki devre

(Endülüs Meşşai filozofları):

A)-İbn Bacce

Akıllı bir filozof olan İbn Bacce özellikle Aristo ve Farabi'yi takip etmiş, matematik, astronomi ve musiki ilimleriyle nazari ve pratik olarak uğraştığı gibi tıp sahasında da üstad olmuştur.

Felsefe anlayışında Aristocu olan İbn Bacce, Allah'a ittisali gaye edinmiştir. Bu sebeple de felsefesi tasavvufi bir mahiyet almış ve işraki karaktere bürünmüştür.

B)-İbn Tufeyl:

O yalnız işraki felsefesini Magrib'te temsil edip devam ettirdiği meşhur felsefi romanı Hay bin Yeksan adlı eseriyle tanınır. Eserinde özellikle şu hususlar üzerinde durmuştur:

Önce zamanının filozoflarını derinden meşgul eden, insan nefsi ile faal aklın ittisalinin teemmül yoluyla halletmek, diğer yandan felsefe ile din arasında bir ahenk bulunduğunu ispat etmek ve bu ikisini uzlaştırıp birleştirmek suretiyle İslam dünyasında iki asırdır devam etmekte olan felsefe-din münakaşalarına son vermek. Çünkü, İbn Tufeyl'e göre akıl eşyanın mahiyetlerine ve bu yoldan Allah'a ulaşmak için kafi gelir. Bu eserin gayesi ayrıca saf hakikatin ancak pek nadir olan ruhlara mahsus olabileceğini psikolojik bir problem olarak sunmaktır.

C)-İbn Rüşd

a)-Mantık ve hakikatin bilgisi:

Mantık bilgisine sahip olmayan halk daima his aleminde kalır ve hatalara düşer. Bilgilerinin yetersizliği ve düşünme sistemlerindeki bozukluk sebebiyle de olgunluğa ulaşamazlar.

b)-İbn Rüşd'ün felsefesi:

Filozof kendinden önceki filozoflardan ve kelamcılardan "alem daima yaratılmaktadır fakat onun neş'eti ezelidir." Fikriyle ayrılmaktadır. Yani bir defada olan yaratılış yoktur. Fakat her an yenilenen bir yaratılış vardır ve yaratıcı kudret alemi bir bütünlük içinde idare eder, harekete geçirir. Alem ancak bu kudret ile kaimdir.

Filozof, Kuran'dan bazı ayetlere istinad ederek, felsefenin din tarafından hoşgörüyle karşılanmaktan öteye zaruri olduğunu göstermeye çalışır.

c)-Ahlak ve siyaset görüşü:

Filozof, hürriyet ve ihtiyar konusunda kelamcılara karşı felsefi görüşleri savunarak, insanın mutlak manada hür ve muhtar olmadığı gibi, yine bu manada mukayyet ve kadere bağlı da olmadığını söyler.

5-MEŞŞAİ EKOLE TEPKİ

Gazali: Güçlü bir felsefe tenkitçisi olduğu kadar, sistematik bir kelamcı, bir fakih, gaye itibariyle tasavvufa ulaşmış orada karar kılan bir İslam düşünürüdür.

a)-İlimlerin sınıflaması:

Gazali ilimleri ikiye ayırır.

1-Şer'î ilimler: Bunlar da tevhid ilmi ve ameli ilimler diye ikiye ayrılır. Bu ikinciler de fıkıh ve ahlak diye ikiye ayrılır.

2- Akli ilimler: Riyazi ve mantiki ilimler, tabii ilimler ve metafizik diye 3 kısımdır.

b)-Kelam ilmi:

Kelamda genel olarak Eşari'yi takip etmiş olan Gazali'ye göre kelam ilminin yetersizliğinin sebepleri 3 noktada toplanabilir: a)-Kelamcılar, islamın akide esaslarını bidat ehline karşı savunurken, bazen hasımlarının ve felsefecilerin dayandığı mukaddimeleri delil olarak kullanmışlar ve sonunda bunları kendileri de kabul etmek durumunda kalmışlardır. b)-Kelamcılar, hasımlarının düştüğü çelişkileri ortaya koyarken, onların dayandığı fikirlerin yanlışlığı ile uğraşmışlardır. c)- Diğer taraftan kelamcılar bu ilmin maksadı dışına çıkmışlardır.

c)-Gazali ve felsefe:

El-Munkız'da filozofları 3 kısma ayıran Gazali, onların herbirini islami ölçüler ışığında tahlil ediyor ve akli vahiyden üstün tuttuklarından, hakikatten uzak kaldıklarını belirtiyor

.a)-Materyalistler: Yaratıcı bir Allah'ın varlığını ve ruhu kabul etmezler.

b)- Naturalistler: Allah'ın varlığını kabul ettiler fakat ruhun ölmezliğini ve ahiret hayatını da inkar ettiler.

c)- İlahiyatçılar: Temel meselelerde dinden ayrılmaz görünürler fakat Gazali'ye göre bunların da iman akidelerine uygun olan yönlerinin yanında imanla asla uyuşmayan tarafları da mevcuttur.

Gazali'nin imanın prensipleriyle filozofların düşüncelerinin bir birine tamamen zıt olduğunu belirttiği ve onları tekfir ettiği 3 esas şunlardır: a)- Filozofların, haşrin beden ile beraber olmayacağı, yani insanın öldükten sonra ruhunun tekrar bedeni ile birleşemeyeceği ve yalnız ruhların devam edeceği şeklindeki görüşleri. b)- Allah'ın dünya ve kainata ait teferruatı değil de yalnız külli kanunları bildiği şeklindeki iddiaları. c)- Alemin kadim olduğu şeklindeki düşünceleri.

İmanı üç dereceye ayırır:

a)- Halkın imanı ki taklit derecesindedir.

b)- Kelamcıların imanı ki inceleme ve araştırma sonucu ulaşılan imandır.

c)- Ariflerin imanı ki hakikatı bizzat yaşar ve herşeyi yakın nuru ile görür.

d)- Ruh psikolojisi: Alemi bir takım mertebelere ayıran Gazali duyular alemini de mertebelendirir. Bu alemde unsurlar sahasının üstünde canlı varlıklar yani bitki, hayvan ve insan yer alır. Gazali canlı varlıklarda üç çeşit ruhun var olduğunu kabul eder: Nebati, hayvani ve insani ruh.

Ona göre ruh iki şeyden mürekkeptir. Birincisi kalıptır. Buna beden de denir. İkincisi nefis, ruh veya kendini iç gözüyle bilen kalıptır.

e)- Gazali'ye göre siyaset: Ona göre siyaset, insanı iyi yola sevk eden bir ilim olan ahlakın yanında yer alır.

Hükümdarın iki büyük özelliği ilim ve ameldir. İdareci dünyanın faniliğini, ölümü, Allah'ın ve peygamberin emirlerini akıldan çıkarmamalıdır. O adil ise Allah'ın, aksi takdirde şeytanın vekilidir.

6-BAĞIMSIZ FİLOZOFLAR

A)-Abdullatif Bağdadi: Şüpheli ve tenkitçi bir düşünürdür. Felsefeyi İbn Sina ve Gazali'nin eserlerinden tanıdı. Sühreverdi ve İbn Meymun gibi filozofların zayıf yönlerini tartışma konusu yaptı.

B)-Nuşencani: Felsefede daha çok İbn Miskeveyh gibi ahlak problemi ile ilgilenmiştir. Ona göre ilmin hedefi ahlak, felsefenin en esaslı konusu ise insandır. Bilgiye kaynak olarak duyuları esas almıştır. Allah ve nefsimiz hakkında olmak üzere iki çeşit bilgi kabul eder.

C)-Ebu'l-Berekat Bağdadi: Kendinden önce geçen felsefi ekollerin temel fikirlerini açıklayan bir filozof olmasına rağmen daha çok kelamcı olarak tanınmıştır.

D)-İbn Haldun: 14. yy.ın fikir hayatında doğuda ve batıda ilk tarih felsefecisi, kendisinden 5 asır sonra kurulacak olan sosyolojinin habercisi olarak tanınır.

a)-İlimler tasnifi: Düşünür ilimleri akli ve nakli olarak 2'ye ayırmıştır.

1- Akli ilimler: a- Mantık b-Ta'limi ilimler c-Tabii ilimler d- İlahiyat

2- Nakli ilimler: a- Tefsir ilmi b- Kıraat ilmi c- Hadis ilmi d- Fıkıh ilmi e- Usul-ü Fıkıh (ve feraiz) f- Kelam ilmi g- Tasavvuf ilmi h- Rüya tabiri ilmi ı- Lisaniyat (lügat, nahiv, edeb)

7-İSLAM FELSEFESİNİN TESİRLERİ

8.YY. dan itibaren tercüme yoluyla özellikle Grekçe'den, kısmen de Süryanice, Sanskritçe, ve Pehlevi'den yapılan tercümelemlerle Arapça bir ilim dili ve bir ilmi bilgi hazinesi haline gelmiş, eski bilgiler, yeni araştırmalar ve orijinal buluşlarla zenginleşmiştir. Yani bu toplulukta ilmi bilgi sadece zenginleşmekle kalmamış, o zaman karanlık çağda bulunan Avrupa'ya ve dünyanın bütün diğer bölgelerine nazaran İslam dünyasında büyük bir bilgi üstünlüğü sağlanmıştı.

İslam felsefi düşüncesinin batı Hristiyan dünyasına intikalinde, onun yüksek seviyesinin oynadığı rolün yanında bir diğer unsur da, hemen bütün ortaçağın en mühim bir problemini teşkil eden akıl-iman, diğer bir deyişle din ile ilmi uzlaştırma meselesinde İslam felsefesinin geniş çalışma ve tecrübelerinden Hristiyan dünyasının da yararlanması arzudur da denebilir.

İslam ilim ve felsefesinin batı alemine intikali ve tesirini üç önemli şekilde şöyle özetleyebiliriz:

1- İtalya, İspanya ve Fransa'dan birçok öğrencinin bu ülkelere yakın bulunan İslam medreselerinde ilim tahsili yapıp, bir süre sonra kurulacak olan Batı üniversitelerine öğretici namzeti olmaları.

2- Buralarda Aristo'nun Arapça'dan tercüme ve şerh edilen eserleri ile felsefenin Batıya nüfus etmeye başlaması.

3- İslam ilmi ve felsefesi, İtalya yolu ile Fransa'ya ve diğer Batı ilkelerine girmişti. 13.yy. başlarında yeni üniversitelerin kurulmasıyla İslam felsefesinin tesiri İngiltere ve Almanya'ya kadar ulaştı.